

# A NÜRNBERGI PER A JOG ÉS AZ ERKÖLCS HÁLÓJÁBAN

**dr. Papp Petra**

*Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola,  
Bűnügyi Tudományok Intézete, PhD hallgató  
dr.jur.papppetra@gmail.com*

## **Absztrakt**

*„Egy pillanatra sem szabad elfelejtünk, hogy a tárgyalás jegyzőkönyve alapján, amelyekre támaszkodva ma ezek felett az emberek felett ítélkezünk, holnap bennünket fog megítélni a történelem.” (Lord Geoffrey LAWRENCE)*

Hetvenhárom évvel ezelőtt zárult le a történelem legjelentősebb pere, a *nürnbergi per*. Mérföldköve a történelemnek s a nemzetközi jognak egyaránt. Először kerültek felelősségre vonásra azok a nem mindennapi gonosztevők, akik oly súlyos bűntetteket követtek el az individuum ellen, amelyet a világ korábban még nem tapasztalt, a rettentő pusztítás nyomot hagyott *minden* ember életében. Hosszú évtizedek óta indítja meg a történészeket, a jogászokat, s apológétaik igyekeznek a történelem egyfajta torz számot adásává tekinteni, a nemzetközi jogban bekövetkezett visszalépésnek minősíteni. A békés együttélés politikájának megóvása érdekében fontos a *nürnbergi* ítélet szellemiségét ápolni és alapelveit megőrizni. A vitatható kérdései egyfelől a jogi fundamentumával, másfelől az erkölcsi mivoltával kapcsolatosak. A társadalom gerincét a jog képezi, s, ha a jogban felmerül az igazságtalanság kérdése, a határ a jogbiztonság és az igazságosság között elmosódik, így az megrendíti a társadalom jogba vetett hitét, amely lehetőséget ad a további feszültségek generalására. Németországnak és szövetségeseinek katonai legyőzését követően a bűnösök felelősségre vonása mellett társadalmi és egyéb, politikai érdekek szóltak. A nemzetközi szerződések megsértésével, illetőleg a nemzeti jog áthágásával aligha lehetett volna megteremtteni a felelősségre vonás jogi kereteit, így a német jogban újjáélesztették a természetjogot, s ezen alapon ítélték el a háborús főbűnösöket. Jelen konferenciatanulmány arra tesz kísérletet, hogy a *nürnbergi per* az imént írtak tükrében, egy eltérő perspektívából mutassa be, fókuszában a jog és az erkölcs dimenziója áll.

**Kulcsszavak:** *jog és erkölcs, nemzetközi büntetőjog, nürnbergi per, természetjog, jogpozitivizmus*

## **1. Bevezető gondolatok**

1945. november 20-án megkezdődött a történelem s a nemzetközi (büntető)jog legjelentősebb pere, a *nürnbergi per*. 1945. augusztus 8-án az Egyesült Államok, a Francia Köztársaság, Nagy Britannia és Észak-Írország, valamint a Szovjet Szocialista Köztársaság (The Allies, a szövetségesek) deklarálták a londoni egyezményt, mely életre hívta a Nemzetközi Katonai Törvényszéket.<sup>1</sup> Az egyezmény, amelyhez utólag tizenkilenc állam csatlakozott, olyan nemzetközi büntető fórumot hozott létre, melynek egyetlen feladata volt: a német háborús bűncselekményekért leginkább felelős személyeknek a felelősségre vonása.<sup>2</sup> A győztes nagyhatalmak a felelősségre vonás elhatározásával s annak jogi kereteinek megteremtésével

---

<sup>1</sup> Ld. a törvényszéket felállító, londoni egyezményt s benne a bíróság statútumát: A Yale Jogi Iskola, Lillian Goldman Jogi Könyvtára, The Avalon Project weboldaltól: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtchart.asp> (Utoljára megtekintve: 2019. 05. 24.).

<sup>2</sup> HOFFMANN Tamás: *Nemzetközi büntetőjog*. In: KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László (szerk.): *Nemzetközi jog*. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2014, 546.

felelőst tették a természetjogot.<sup>3</sup> Az újjáéledés központi eleme az elméleti jogi gondolkodástól lehető legtávolabb lelelhető fel. E központi elem alkotóelemeit jelentette Németország és szövetségeseinek katonai legyőzése a második világháborúban; az amerikai katonai és igazságszolgáltatási gépezet dominanciája a győztesek között; és végül a legyőzött országok, elsősorban Németország katonai, állami és jogszolgáltatási vezetőinek felelősségre vonása. Nemzetközi szerződések megsértésével vagy belső törvények áthágásával alig néhány, háborúért felelős vezetőt lehetett volna felelősségre vonni, ám a háború szörnyűségeiért átfogóbb felelősségre vonást sürgető társadalmi csoportok nyomására szélesebb jogi alap vált szükségessé. Ezt elégítette ki az egyes államok felett álló íratlan természetjog eszméjének reaktiválása, valamint a felelősségre vonást levezető amerikai igazságügyi tisztviselők és egyes jogpolitikus csoportok.<sup>4</sup> Németországban ekkor fellépni a természetjog újjáélesztéséért nem elméleti tett volt, hanem a politikai-ideológiai szükség által indukált reakció.<sup>5</sup> Nürnbergben számos pert lefolytattak 1946 és 1949 között,<sup>6</sup> ám jelen értekezésben kizárólag egy per fog szerepet kapni: a háborús főbűnösök (The Major War Criminals) pere.

## 2. Történeti kitekintés

Először, közvetetten már az első világháború után megjelent a háborús bűnökért való felelősségre vonás ideája a versailles-i békeszerződésben.<sup>7</sup> Másfelől, közvetlen előzménye az 1943 októberében a szövetségesek által felállított bizottság, amelynek feladata a második világháború alatt elkövetett háborús bűncselekmények kivizsgálása volt.<sup>8</sup> Az első, egyértelmű kijelentése a szövetségeseknek az 1943. október 30-án közzétett moszkvai nyilatkozatban<sup>9</sup> volt, arra vonatkozólag, hogy akik a háború alatt „atrocitásokat” követtek el, felelősségre kell vonni.<sup>10</sup> E nyilatkozatban deklarálták a háborús bűnösök felelősségre vonását a territorialitás elve alapján, mely szerint a bűnösöket abban az országban kell felelősségre vonni, ahol a

---

<sup>3</sup> A természetjog mindig a tételes jog megkérdőjelezésével vagy megkérdőjelezhetőségével kapcsolatban tűnik elő. Ezen tulajdonsága (kritikai-normatív jellege) viszont olyan objektív és állandó valóságon kell, hogy alapuljon, ami lehetővé teszi a pozitív joggal szemben az általános és örök érvényűség tételezését, vagyis a természetjognak egy olyan objektív valóságra vagy igazságtartalomra kell utalnia és alapulnia, amely révén mint jog a kérészetű és esetleges pozitív joggal szemben állandó eszmeként, ideaként léphet fel. Ld. FRIVALDSZKY János: *TERMÉSZETJOG, Eszmetörténet* (szerk.: VARGA Csaba). Budapest, Szent István Társulat, 2001, 2. Letöltve 2019. március 8-án weboldalról: [https://people.inf.elte.hu/fodtaai/anett\\_2/TermeszetiJogeszmetortenet\(1\).pdf](https://people.inf.elte.hu/fodtaai/anett_2/TermeszetiJogeszmetortenet(1).pdf) Ld. még pl. TÓTH J. Zoltán: *A természetjog*. In: TÓTH J. Zoltán: *Jogelméleti alapok*. Budapest, Patrocinium, 2018, 118-133.

<sup>4</sup> POKOL Béla: *Természetjog a társadalmi folyamatok pozitíválódása után*. *Jogelméleti Szemle*, 2001/4, 10. Letöltve 2019. május 4-én a *Jogelmélet Szemle* weboldaláról: <http://jesz.ajk.elte.hu/pokol8.html>

<sup>5</sup> KARÁCSONY András: *Jogfilozófia és társadalomelmélet*. Budapest, Pallas Stúdió, 2000, 30.

<sup>6</sup> A háborús főbűnösök perét követően, Nürnbergben még tizenkét pert folytattak le, úgy mint például az orvosok, az ügyvédek, a bírák pere, stb. Ld. FERENCZ, Benjamin B.: *International Criminal Courts: The Legacy of Nuremberg*. *Pace International Law Review*, Vol. 10, Iss. 1, June 1998, 213. Letöltve 2019. május 25-én weboldalról: <https://core.ac.uk/download/pdf/46711856.pdf>. Ld. még a perekről részletesebben: <https://www.history.com/topics/world-war-ii/nuremberg-trials> és [https://www.loc.gov/rr/frd/Military\\_Law/Nuremberg\\_trials.html](https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/Nuremberg_trials.html).

<sup>7</sup> Az első világháborút befejező Párizs környéki békeszerződést Németországgal Versaillesban 1919. június 28-án kötötték meg. Ld. [http://www.grotius.hu/doc/pub/UPKVVT/2013-02-06\\_a-versailles-i-bekeszerzodes.pdf](http://www.grotius.hu/doc/pub/UPKVVT/2013-02-06_a-versailles-i-bekeszerzodes.pdf) (Utoljára megtekintve: 2019. 05. 25.). Ld. angolul a versailles-i békeszerződést <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000002-0043.pdf> (Utoljára megtekintve: 2019. 05. 25.), valamint ld. DR. HALMOSY Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződései*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Gondolat Könyvkiadó, 1983, 53-78.

<sup>8</sup> DE ZAYAS, Alfred-Maurice: *A nürnbergi per, 1945-1946*. In: DEMANDT, Alexander (szerk.): *A történelem nagy perei: törvény és hatalom* (ford. BOR Ambrus). Budapest, Holnap, 1993, 205.

<sup>9</sup> Ld. angolul a nyilatkozatot <http://avalon.law.yale.edu/wwii/moscow.asp> (Utoljára megtekintve: 2019. 05. 25.).

<sup>10</sup> BASSIOUNI, M. Cherif: *Crimes Against Humanity, Historical Evolution and Contemporary Application*. Cambridge, University Press, 2011, 150.

bűncselekményeket elkövették, kivéve a háborús főbűnösöket, akiknek a cselekménye nem kötődik egy adott földrajzi helyhez.<sup>11</sup> A szövetségesek számos konferenciát tartottak,<sup>12</sup> melyek keretében a későbbi eljárások alapjául szolgáló anyagi jogi szabályok már a vádlottak és a tényleges cselekmények meghatározása előtt körvonalazódtak,<sup>13</sup> amelyben nagy szerepet kapott a későbbi főügyész, az amerikai Robert Jackson, aki egy 1941-es havannai beszédében már a későbbi statútum alapjait fektette le.<sup>14</sup> Végül a londoni egyezmény<sup>15</sup> *expressis verbis* deklarálta a háborús bűnösök felelősségre vonását. Az egyezmény első cikke felállította a Nemzetközi Katonai Törvényszéket (International Military Tribunal – IMT, a továbbiakban: a Törvényszék).<sup>16</sup> A Törvényszék hivatalos székhelye Berlin volt, de a tényleges üléseket Nürnbergben,<sup>17</sup> az igazságügyi Palotában (Palace of Justice, Justizpalast) tartották,<sup>18</sup> melynek két oka volt. Az első szimbolikus ok, hiszen Nürnberg volt az a város, ahol 1935-ben tartotta a német nemzetiszocialista párt éves pártgyűlését, s 1935-ben itt fogadták el a Reichstag speciális ülésén a faji törvényeket.<sup>19</sup> A másik ok pragmatikus volt, Nürnberg volt az egyik azon kevés városok közül, amelyek érintetlenek maradtak Németországot sújtó bombázások következtében.<sup>20</sup> A Törvényszék tagjait a négy győztes állam delegálta, négy bíróból, négy főügyészből és azok helyetteseiből álltak.<sup>21</sup> A Törvényszék statútuma a bűncselekményeket három kategóriába sorolta, nevezetesen (a) béke elleni bűncselekmények (Crimes against Peace), (b) háborús bűncselekmények (War Crimes) és (c) emberiség elleni bűncselekmények (Crimes against humanity).<sup>22</sup> A Törvényszék vádlottjai a huszonnégy náci

---

<sup>11</sup> „Major criminals, whose offenses have no particular geographical location.” Ld. Moszkvai nyilatkozat (Moscow Declaration, Vö. 9. lj.). Ld. COWLES, Willard B.: Trials of War Criminals (Non-Nuremberg). *The American Journal of International Law*, Vol. 42, No. 2, Apr. 1948, 299. Letöltve 2019. június 10-én weboldáról: [https://www.jstor.org/stable/2193675?seq=1#metadata\\_info\\_tab\\_contents](https://www.jstor.org/stable/2193675?seq=1#metadata_info_tab_contents) Ld. még PAULSON, Stanley L.: Classical legal positivism at Nuremberg. *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 4, No. 2, 1975, 137. Letöltve 2019. május 23-án weboldáról: [https://www.jstor.org/stable/2265160?seq=1#page\\_scan\\_tab\\_contents](https://www.jstor.org/stable/2265160?seq=1#page_scan_tab_contents) Ld. még SZABÓ Imre: *A nürnbergi per és a nemzetközi büntetőjog*. Budapest, Officina, 1946, 11-12.

<sup>12</sup> Kiemelvén a jaltai konferenciát, ahol a szövetségesek a német vezetőket háborús bűnösöknek nevezték, majd a potsdami konferencián megkötötték az úgynevezett potsdami egyezményt, melynek keretében létrehoztak a külügyminiszterek tanácsát a célból, hogy rendezzék Németországban a fennálló helyzetet, s így fokozatosan határozták el magukat egy bírói fórum felállítása mellett. Ld. MURRAY, Judah: *Natural Law and Legal Positivism in the Nuremberg Trials. Senior Honors Thesis*. Liberty University, 2014, 6. Letöltve 2019. május 23-án weboldáról: <https://digitalcommons.liberty.edu/honors/428/>

<sup>13</sup> WILKINSON, Robert B.: The Nuremberg and Tokyo Trials: Another Step toward. *International Justice, American Bar Association Journal*, Vol. 35, No. 4, 1949, 302.

<sup>14</sup> BARETT, John: The Nuremberg Roles of Justice Robert H. Jackson. *Washington University, Global Studies Law Review*, Vol. 6, 2007, 517.

<sup>15</sup> Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis Powers. Röviden: London Agreement (londoni egyezmény, Vö. 1. lj.).

<sup>16</sup> Londoni egyezmény 1. cikk (London Agreement Article 1, Vö. 1. lj.).

<sup>17</sup> Londoni egyezmény 22. cikk (London Agreement Article 22, Vö. 1. lj.).

<sup>18</sup> MCKEOWN, Tessa: *Nuremberg: Procedural Due Process at the International Military Tribunal. Submitted for the LLB (Honours) Degree*. Victoria University of Wellington, 2013, 4-5. Letöltve 2019. május 25-én weboldáról: [https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=2647780](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2647780)

<sup>19</sup> Ld. erről bővebben: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/background-and-overview-of-the-nuremberg-laws> és <https://encyclopedia.ushmm.org/content/hu/article/nuremberg-laws> (Utoljára megtekintve: 2019. 05. 25.).

<sup>20</sup> WASHINGTON, Ellis: *The Nuremberg trials: Last tragedy of the holocaust*. Lanham, University Press of America, 2008, 18-19.

<sup>21</sup> *Trial of The Major War Criminals before The International Military Tribunal, Volume 1, Nuremberg, 14 November 1945 – 1 October 1946*. Nuremberg, 1947, 1-5. (a továbbiakban: IMT-Trial-Vol.1.).

Letöltve 2019. május 3-án weboldáról: [https://www.loc.gov/rr/frd/Military\\_Law/pdf/NT\\_Vol-I.pdf](https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_Vol-I.pdf)

<sup>22</sup> Ld. a Törvényszék statútumának 6. cikk (a), (b) és (c) pontjait (Charter of the International Military Tribunal, Article 6, Vö. 1. lj.) és Ld. FERENCZ i. m. 211.

háborús főbűnös (végül huszonegy személyt vontak felelősségre<sup>23</sup>),<sup>24</sup> kik katonai, politikai és gazdasági vezetők voltak.<sup>25</sup> 1946. október 1-jén került sor az ítélethirdetésre. Ennek eredményeként a vádlottakból tizenegyet halálbüntetésre (akasztás általi halálra, death by hanging), három vádlottat életfogytig tartó szabadságvesztésre (imprisonment for life), négy vádlottat határozott ideig tartó szabadságvesztésre (10, 15, 20 évre) ítélték és három vádlottat nem találtak bűnösnek (not guilty), így őket felmentették a vádak alól.<sup>26</sup>

### 3. A nürnbergi per kritikái

A nürnbergi per ítélete számos okból kritizálható, s kritikái sokrétűek.<sup>27</sup> Ami a legkevésbé megkérdőjelezhető, az az a tény, hogy ez volt az első jogi momentum a nemzetközi büntetőjogi felelősségre vonásnak,<sup>28</sup> s ezzel megalapozva a jogfejlődését a nemzetközi büntetőjognak.<sup>29</sup> A leggyakoribb kritikái a törvényesség alapelveinek (principle of legality), különösen az *ex post facto* szabályának<sup>30</sup> a megsértéséből fakadnak,<sup>31</sup> és abból a tényből, hogy a nürnbergi törvényszék egy *ad hoc* bíróság volt, melyet a győztes hatalmak kreáltak, így a győztesek igazságszolgáltatását reprezentálta.<sup>32</sup> Ezen kritikák kapcsán merül fel a jog és az erkölcs

<sup>23</sup> A vádlottak közül Martin Bormann a per idején eltűnt, ám távollétében akasztással halálra ítélték, bár az ítélet végrehajtására nem került sor soha, majd 1950-ben meghalt. Ld. IMT-Trial-Vol.1. i. m. (Vö. 21. lj.) 102. 367. Gustav Krupp von Bohlen und Halbach betegségének okán felmentették a vádak alól. Ld. Uo. 171. Robert Ley a tárgyalás előtt (1945. október 25.) öngyilkosságot követett el. Ld. Uo. 6.

<sup>24</sup> „The accused men, who were responsible for the cruelest crimes ever seen on the face of the earth, were given the kind of a trial which they, in the days of their pomp and power, never gave to anyone.” Ld. FERENCZ i. m. 212.

<sup>25</sup> Ld. erről részletesebben weboldalról: <http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/nuremberg/meetthedefendants.html> és <https://avalon.law.yale.edu/imt/count.asp>

<sup>26</sup> A vádlottak név szerint az egyes büntetési tételek mentén. Akasztás által halálra ítélt: Hermann Wilhelm Göring, Joachim von Ribbentrop, Wilhelm Keitel, Ernst Kaltenbrunner, Alfred Rosenberg, Hans Frank, Wilhelm Frick, Julius Streicher, Fritz Sauckel, Alfred Jodl, Arthur Seyss-Inquart. Életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt: Rudolf Hess, Walter Funk, Erich Reader. 10 évre ítélt: Karl Dönitz. 15 évre ítélt: Constantin von Neurath. 20 évre ítélt: Baldur von Schirach, Albert Speer. Felmentett: Hjalmar Schacht, Franz von Papen, Hans Fritzsche. Ld. IMT-Trial-Vol.1. i. m. (Vö. 21. lj.) 365-367.

<sup>27</sup> DONDÉ-MATUTE, Javier: *International Criminal Responsibility as a Founding Principle of International Criminal Law*. In: BERGSMO, Morten and BUIS, Emiliano J. (ed.): *Philosophical Foundations of International Criminal Law: Foundational Concepts*. Brussel, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2019, 140. Letöltve 2019. május 25-én weboldalról: <http://www.toaep.org/ps-pdf/35-bergsmo-buis>

<sup>28</sup> Ezzel megteremtve az egyén felelősségét a nemzetközi jogban, hiszen a bűncselekményeket nem absztrakt entitások követik el, hanem emberek. „[...] Crimes against international law are committed by men, not by abstract entities. [...] Crimes always are committed only by persons...” Ld. BASSIOUNI i. m. 151-152.

<sup>29</sup> DONDÉ-MATUTE i. m. 140-141.

<sup>30</sup> Meg kell említeni e körben a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poene sine lege* elvét, amely szerint az egyént csak azért lehet büntetőjogi felelősségre vonni, és csak olyan büntetéssel lehet büntetni, amelyeket a jog az elkövetés pillanatában egyértelműen előírt. Ezen alapelv alkalmazása a nemzetközi jogban nehézségekbe ütközik, melynek oka a nemzetközi bűncselekmények fogalmának bizonytalanságából ered. A nürnbergi pert legfőképpen azért érte kritika, hogy *ex post facto* alkalmazta a nemzetközi jogot olyan cselekményekre, amelyek nem voltak határozottan tiltottak abban az időben, mikor elkövették őket. A nürnbergi törvényszék azzal védekezett, hogy a *nullum crimen sine lege maxima* általában véve az igazságszolgáltatás egyik alapelve, viszont megengedi azon tettek megbüntetését, amelyeket a jog *explicit verbis* nem tiltott az elkövetésük idején, azonban végtelenül igazságtalan lenne e cselekmények büntetlenül hagyása. Ld. GELLÉR Balázs: A nemzetközi büntetőjog. In: BUSCH Béla (szerk.): *Büntetőjog Általános Rész, Ötödik, hatályosított kiadás*. Budapest, HVG Orac Lap- és könyvkiadó Kft., 2010, 537-538. és Ld. még TOMUSCHAT, Christian: The Legacy of Nuremberg. *Journal of International Criminal Justice* 4, 2006, 834-837. Letöltve 2019. június 8-án weboldalról: <https://pdfs.semanticscholar.org/73dc/c55d3a1ccadf9f8bb2202e5739c9cfd982b8.pdf>

<sup>31</sup> SELLARS, Kristen: Imperfect Justice at Nuremberg and Tokyo. *European Journal of International Law*, Vol. 21, Iss. 4, Nov. 2010, 1089. Letöltve 2019. május 27-én weboldalról: <https://academic.oup.com/ejil/article/21/4/1085/418156#6183069>

<sup>32</sup> DONDÉ-MATUTE i. m. 141.

kapcsolata,<sup>33</sup> melynek leginkább látványos konfliktusa, amikor olyan személyek felelősségre vonását kívánják, akik korábban a hatályos jognak megfelelően cselekedtek, azonban a magatartásuk alapjául szolgáló normák később elveszítették legitimációs bázisukat.<sup>34</sup> E látványos konfliktus egyik kiemelkedő esete a nürnbergi per, ahol a természetjog és a jogpozitivizmus<sup>35</sup> vívott harcot egymással. A diszkusszió középpontjában nemzeti és nemzetközi szinten is a mai napig azon elméleti keretek között mozog, amelyet Radbruch,

---

<sup>33</sup> Ld. erről részletesebben pl.: POKOL Béla: Jog és morál. *AUSz: Forum Acta Juridica et Politica*, 2011/1, 2. Letöltve 2019. március 8-án weboldról: [http://acta.bibl.u-szeged.hu/29292/1/juridpol\\_forum\\_001\\_002\\_109-155.pdf](http://acta.bibl.u-szeged.hu/29292/1/juridpol_forum_001_002_109-155.pdf) vagy BÓDIG Mátyás: A jog és az erkölcs közötti viszony a konceptuális jogelmélet szempontjából. *Miskolci Jogi Szemle*, 2007/2. Letöltve 2019. május 2-án weboldról: [http://www.mjsz.uni-miskolc.hu/200702/3\\_Bodig.pdf](http://www.mjsz.uni-miskolc.hu/200702/3_Bodig.pdf) KROKOVAY Zsolt: *Erkölc – Jog – Szabadság*. In: Cs. KISS Lajos: *Herbert L. A. Hart jogtudománya kritikai kontextusban*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014, 473-481. VARGA Csaba: *A jog és belső erkölcsisége*. In: VARGA Csaba: *A jog társadalomelmélete felé*. Budapest, 1999, 231-241. Letöltve 2018. november 6-án weboldról: <http://mek.oszk.hu/15300/15303/15303.pdf>

<sup>34</sup> FILÓ Mihály: Radbruch naivitása. Herbert L. A. Hart a visszaható hatály tilalmáról. *Világosság*, 2010 tavasz, 146. Letöltve 2019. május 3-án weboldról: [https://epa.oszk.hu/01200/01273/00056/pdf/Vilagosság\\_2010\\_tavasz\\_143-156.pdf](https://epa.oszk.hu/01200/01273/00056/pdf/Vilagosság_2010_tavasz_143-156.pdf)

<sup>35</sup> A jogi pozitívizmus a jog olyan szemlélete, elmélete és annak érvényesítéséhez szükséges olyan gondolkodásmód, amelynek középpontjában a pozitív jog áll. A pozitív szó a latin *positus* főnév [állás, fekvés, helyzet], illetve a *pono* ige [odatesz, odaállít, elültet, elvet, elhelyez, alapoz valamire, helyez valamibe, felállít, meghatároz, megszab, megállapít, kijelent, állít, számít, sorol valahová] szavak együtteséből áll, mely jelentésében azonos a magyar, illetve más európai modern nyelvekben. A jogi nyelvben a pozitív jog mindenekelőtt a megállapított és rögzített jogi szabályokra utal. Mivel e szabályok rögzítettek és megállapítottak, a jogalkalmazás szempontjából is viszonylag könnyen megállapíthatók. Az ilyen jog e jellemzőinél fogva képes arra, hogy érvényesüljön, ill. készen áll arra, hogy érvényesítsék. A megállapított jelleg – többnyire, bár nem mindig – a jog jogalkotó által meghatározott voltát is jelenti. Emiatt a pozitív jog elsősorban alkotott, s mint ilyen, emberek valamilyen csoportja által akart jog. Ám mégsem kizárólag a jogalkotó által meghatározott, tehát tétélezett, mert tartalmazza a jogalkalmazásban keletkezett és érvényesülésre kész szabályokat, például a bírói jogot és a jogászjogot is. Ld. erről részletesebben TAKÁCS Péter: *A jogi pozitívizmus*. In: TAKÁCS Péter: *John Austin és a klasszikus analitikus iskola jogelmélete*. Budapest, 2010, 1-2. Letöltve 2019. május 8-án weboldról: <http://real.mtak.hu/81420/1/a%20AUSTIN%20%202010%20a%20.pdf>

Hart és Fuller teremtettek meg eszmetörténeti értékű vitájukkal<sup>36</sup> a Harmadik Birodalom jogrendjének érvényességéről.<sup>37</sup>

### 3.1. A természetjog és a jogpozitivizmus harca Nürnbergben

A II. világháború embertelenségei alapjaiban rengették meg a jogpozitivizmus uralkodó paradigmáját. A pozitív jog szerint megfelelő eljárásban meghozott jogszabály lehet embertelen is, mint ahogyan azt a történelem megmutatta, mégpedig az emberi méltóságot – és az alapvető igazságosságot – sárba tipró törvény nem érdemli meg a törvény nevet,<sup>38</sup> ezt tanítja a

---

<sup>36</sup> Herbert Hart tanítása a jog és az erkölcs elválaszthatóságáról szól, ez az úgynevezett *separation thesis* vagy *Trennungsthese*. Ld. GYÖRFI Tamás: *A pozitívizmus-probléma*. In: BÓDIG Máttyás – GYÖRFI Tamás – SZABÓ Miklós (szerk.): *A Hart utáni jogelmélet alapproblémái*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2004, 11. A tézis klasszikus megfogalmazását is Herbert Hart adta. Ld. HART, Herbert L. A.: *A jog fogalma* (ford. TAKÁCS Péter). Budapest, Osiris, 1995, 215-216. A szeparabilitási tézis átfogóan megfogalmazva annyit jelent, hogy a jogot és az erkölcsöt egymástól fogalmilag elválaszthatónak tartjuk. E tézis alapján a jogi normáknak (direktíváknak, indokoknak), ahhoz, hogy jogi minőségre teyenek szert, nem kell szükségképpen összhangban lenniük az erkölcs mércéivel. Ld. FILÓ i. m. 7. Az elválasztási tétel előzményei már megjelentek Hume-nál és Benthamnál, de a jogelméleti emlékezet John Austin munkásságához kapcsolja. Ld. SZILÁGYI Péter: *Az elválasztási tétel Austin, Hart és a naiv Radbruch jogbölcseletében*. In: Cs. KISS Lajos: *Herbert L. A. Hart jogtudománya kritikai kontextusban*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014, 457. Hart elméletével szemben állt Radbruch, valamint Lon L. Fuller. Radbruch kiinduló tétele szerint léteznek olyan magasabb rendű erkölcsi elvek, amelyek mint az igazságosság elvei magasabb rendűek minden tételes jognál, és amelyeket a természetjog (észjog) foglal magába. Ezen elvek azonban nem egyedüli értékei a jognak; a jog az igazságosság mellett a célszerűséget (hasznosság) és a jogbiztonságot is érvényre kell, hogy juttassa. Radbruch szerint a legkevésbé fontos a célszerűség (hasznosság), mert célszerű (hasznos) a jog akkor lehet, ha nem sérti meg a jogbiztonságot és az igazságosságot. A jogbiztonság a jog kiszámíthatóságával egyenlő. Az igazságosság pedig egy formális előírás. Ha a jogbiztonság (a pozitív jog betartásának kötelezettsége) és az igazságosság (egyenlőség eszméje) ütközik, akkor mindaddig a jogbiztonságot kell érvényre juttatni, ameddig az igazságtalanság nem nyilvánvaló, ugyanis maga a jogbiztonság (a kiszámíthatóság) is az igazságosság egyfajta (korlátozott) megnyilvánulása, hiszen az egységes jogalkalmazás, a jog szerinti, mindenkivel szemben azonos módon történő eljárás a formális igazságosság követelményének érvényre juttatását jelenti. Ha azonban a tételes jogszabály oly mértékben ellenkezik az igazságossággal, hogy ezen ellentét nyilvánvaló, vagyis az annyira elviselhetetlen, hogy a törvény következetes érvényre juttatása meg kell, hogy hátráljon az igazságossággal szemben. A náci jog ellenkezett az egyenlőség eszméjével, és tagadta az alapvető emberi jogokat, ezért az nem tarthat igényt a jog elnevezésére, az pusztán törvény, mely annyira nyilvánvalóan igazságtalan volt, hogy nélkülözte a jogi jelleget. Az ilyen törvényekkel szemben (mivel az nem jog) az engedelmességet meg lehet, sőt meg kell tagadni: a természetjog a tételes jog felett áll, és az igazságosság érdekében az állam által alkotott és hatalmi eszközökkel is kikényszerített törvényt nem kell, és nem szabad betartani. Vagyis Radbruch szerint az alapvető erkölcsi-igazságossági elvekkel szembenálló normaszöveg nem jog, csak pusztán törvény, és a neki való engedelmeskedést természetjogi alapon meg lehet, sőt meg kell tagadni (illetve ha valaki mégis a természetjoggal ellentétes törvények szerint járt el, noha tudnia kellett, hogy azok nyilvánvalóan igazságtalanok, úgy a későbbi jogállami tételes jog a természetjogi elvárásokkal ellentétes ezen korábbi magatartást - mint jogellenes cselekményt - utólag szankcionálhatja. Ez az úgy nevezett *radbruchi formula* lényege. Ld. TÓTH i. m. 134-136. és Ld. RADBRUCH, Gustav: *Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht*. *Süddeutsche Juristenzeitung*, Jahrg. 1, Nr. 5, August 1946, 105-108. Ezzel szemben Hart szerint a jog és az erkölcs szigorú elválasztása nem engedi meg, hogy egy jogszabály érvényességét morális kérdésektől tegye függővé. Ld. bővebben HART, Herbert L. A.: *Der Positivismus und die Trennung von Recht und Moral*. In: HOERSTER, Norbert (Hrsg.): *Recht und Moral: drei Aufsätze*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 1971, 14-49. Ld. még FULLER, Lon L.: *Positivism and Fidelity to Law – A Reply to Professor Hart*. *Harvard Law Review* 71/4, 630.

<sup>37</sup> FILÓ i. m. 147-153.

<sup>38</sup> KARÁCSONY András: *A jogászi érzület, természetjog vagy jogpozitivizmus? Világosság*, 1994/11, 21. 25.

természetjogi eszmeiség<sup>39</sup> és tudományos gondolkodás immáron több ezeréves hagyománya.<sup>40</sup> E korszak embertelenségeinek okai jóval szerteágazóbbak és bonyolultabbak, hiszen a jogalkalmazói szférának is jelentős szerepe volt – a generálklauzulákon keresztül<sup>41</sup> – a náci világnézet érvényre juttatásában.<sup>42</sup> A náci korszak előtt hozott és a továbbiakban is érvényes jogszabályokba (a pozitív jog bizonyos részébe) a generálklauzulák nyitott ajtaján benyomulhatott a jogfelettség (a náci világnézet, a Führer-parancs). Ezen az ajtón keresztül az egész jogrend népi természetjoggá (völkisches Naturrecht<sup>43</sup>) alakulhatott. Ezt a vérből és rögből (Blut und Boden<sup>44</sup>) összeragasztott jogot Dietze (1936) természetjogként alapozta meg. Röviden azt mondhatjuk, hogy a náci korszakban a jogalkalmazás elsősorban a bírák politikai, társadalmi felfogásától függött, s csak másodlagosan a jog szövegétől. Sokkal inkább a náci világnézet, s nem a törvényekhez való kötöttség határozta meg döntéseiket.<sup>45</sup> A jogpozitivizmus, illetőleg a törvénypozitivizmus uralkodása után szükségessé vált tehát ismételen a törvény és a jog fogalmi megkülönböztetése, mivel a náci jog<sup>46</sup> által indukált jogtíprásból az egyik kiút volt a természetjogi elméletek rehabilitálása. Az újjáéledt természetjog esetében nem csupán a jogpozitivizmus erkölcsi elemekkel való integrálásáról van szó, hanem többé-kevésbé koherens filozófiai eszmerendszerek keretében megfogalmazott jogfilozófiákról. A természetjog e formája a klasszikus értelemben vett természetjogi gondolati hagyomány alapvető elveinek s lényegi elemeinek semmiben sem felelt meg, valamint a józan értelemben vett jog fogalmának sem. Nagyon hamar eltűnt a természetjog világából, csupán néhány általános természetjogi elvet<sup>47</sup> fektetett le.<sup>48</sup>

#### 4. Záró gondolatok

A fent leírtak tükrében megállapítható, hogy a második világháború után a győztes hatalmak által indukált perben számos kritika felvethető. A leggyakoribb kritikák a törvényesség alapelveivel (principle of legality) összefüggésben merülnek fel, különösen az *ex post facto* szabályának a megsértéséből fakadóan, és abból a tényből, hogy a nürnbergi törvényszék egy olyan *ad hoc* bíróság, amely szelektív volt, tulajdonképpen a győztesek igazságszolgáltatását

---

<sup>39</sup> „A természeti törvény és az emberi természet teleologikus rendjéből fakad tehát az, hogy az ember nem csupán felismerni képes az említett törvénynek megfelelő magatartás- és cselekvésformákat, valamint erkölcsi tartalmakat, hanem e kognitív szférán túl egy másként működő törvényszerűség is hat az emberben, ami természetes módon a jó felé ösztönöz, és eltávolít a rossztól.” Ha ez nem így lenne, akkor nemigen hivatkozhatnának arra, hogy a természeti törvény „nem ismerete” nem mentesít, különösen nem a legsúlyosabb erkölcsi kérdésekben: gondoljunk itt a nürnbergi perre. Ld. FRIVALDSZKY i. m. 127.

<sup>40</sup> Uo. 307-308.

<sup>41</sup> Ld. erről pl. WRIGHT, Quincy: Legal Positivism and the Nuremberg Judgment. *The American Journal of International Law*, Vol. 42, No. 2, Apr. 1948, 405. Letöltve 2019. május 25-én weboldalról: [https://www.jstor.org/stable/2193683?seq=1#metadata\\_info\\_tab\\_contents](https://www.jstor.org/stable/2193683?seq=1#metadata_info_tab_contents)

<sup>42</sup> Ezt a helyzetet ismerték fel a győztes hatalmak (és a Törvényszék) az első nürnbergi per befejezéséhez közel. A náci katonai, politikai és gazdasági vezetők a társadalom bizonyos szegmenseinek (pl. bírák, ügyvédek, orvosok, stb.) az együttműködésével hajtották végre a bűncselekményeket. Ld. FERENCZ i. m. 213.

<sup>43</sup> Ld. DIETZE, H. H.: *Naturrecht in der Gegenwart*. Bonn, 1936. és STOLLEIS, Michael (translated by DUNLAP, Thomas): *A History of Public Law in Germany 1914-1945*. New York, Oxford University Press, 2004, 416.

<sup>44</sup> WITTECK, Fabian: *Nationalsozialistische Rechtslehre und Naturrecht, Affinität und Aversion*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2008, 40-41. és LOVIN, Clifford R.: Blut und Boden: The Ideological Basis of the Nazi Agricultural Program. *Journal of the History of Ideas*, Vol. 28, No. 2, Apr. - Jun. 1967, 282-288. Letöltve 2019. június 10-én weboldalról: [https://www.jstor.org/stable/2708423?read-now=1&refreqid=excelsior%3A6c6f9b9ab8f497055b18c10cfbd4b75d&seq=1#page\\_scan\\_tab\\_contents](https://www.jstor.org/stable/2708423?read-now=1&refreqid=excelsior%3A6c6f9b9ab8f497055b18c10cfbd4b75d&seq=1#page_scan_tab_contents)

<sup>45</sup> KARÁCSONY (2000) i. m. 25.

<sup>46</sup> Ld. erről részletesebben: MICHALCZYK, John J. (ed.): *Nazi Law: From Nuremberg to Nuremberg*. Bloomsbury Academic, 2017.

<sup>47</sup> MERKL, Adolf: Einheit oder Vielheit des Naturrechts? *Österreichische Zeitschrift für Öffentliches Recht*, 1954, 310.

<sup>48</sup> FRIVALDSZKY i. m. 308-309.

reprezentálta.<sup>49</sup> Emellett argumentációra adott okot az „újjáélesztett természetjog” is, ám Németországban ekkor fellépni a természetjog újjáélesztéséért nem elméleti tett volt, hanem a politikai-ideológiai szükség által indukált reakció.<sup>50</sup> Kevésbé megkérdőjelezhető az a tény, hogy a nürnbergi per megeremtette az egyén felelősségét a nemzetközi jogban, mindazonáltal, hogy a bűncselekményeket nem absztrakt entitások követik el, hanem személyek.<sup>51</sup> A nürnbergi per a nemzetközi büntetőjog jogfejlődésére gyakorolt hatása mindenekelőtt pozitív, hiszen lefektette a nemzetközi büntetőjog axiómáit (ezek az úgynevezett nürnbergi alapelvek, Nuremberg Principles), amelyek a következők:

- I. A személyes felelősség elve: bármely személy, aki olyan cselekményt követ el, amely nemzetköz bűncselekménynek minősül, azért felelős lesz és büntetéssel sújtható.
- II. A belső jogi minősítés irrelevanciája: az a tény, hogy a belső jog nem állapít meg büntetést olyan cselekményre, amely nemzetközi jog szerinti bűncselekménynek minősül, nem mentesíti az ilyen cselekményt elkövető személyt a nemzetközi jog szerinti felelőssége alól.
- III. A hivatalos minőség irrelevanciája: az a tény, hogy a nemzetközi jog szerinti bűncselekményt elkövető személy állam vagy felelős kormányfőként járt el, nem menti őt ki a nemzetközi jogi felelőssége alól.
- IV. Az úgynevezett Führerprinzip elvetése: az a tény, hogy az elkövető a Kormányának vagy felettesének utasítása alapján járt el, nem menti fel őt felelőssége alól, amennyiben erkölcsi választása valójában lehetséges volt.
- V. A tisztességes eljáráshoz való jog: bármely, nemzetközi jog szerinti bűncselekményt elkövetésével vádolt személynek joga van a tisztességes eljáráshoz a tények és a jog megállapítására.<sup>52</sup>
- VI. A Nemzetközi Katonai Törvényszék Statútum szerinti bűncselekményeket sorolta fel, újra megerősítve azokat.
- VII. A lehetséges részesi alakzatok újabb körét határozza meg, a common law körébe tartozó úgy nevezett complicity fogalmán keresztül. A „complicity” fogalom kontinentális büntetőjogi dogmatikának megfelelő feltárása olyan összehasonlító büntetőjogi munkát igényel, amely jelen munka tartalmára tekintettel itt és most mellőzhető.<sup>53</sup>

Véleményem szerint a Törvényszék jogi fundamentuma jól alátámasztható a fennmaradt dokumentumokkal (a statútumával, a győztes hatalmak nyilatkozataival, egyezményeivel, s a perek jegyzőkönyveivel), valamint egyetértek azon állásponttal, hogy az újjáéledt természetjog itt nem volt más, mint egy politikai-ideológiai szükséglet, s mint ilyen nem értékelhető a természetjog továbbéléseként. A visszatérés a természetjoghoz valójában az igazságosság követelményéhez való viszonylagos visszafordulás.<sup>54</sup> Napjainkban a jogpozitivizmus és a természetjog által megkövetelt igazságosság összeegyeztetésére Szabó András tesz kísérletet. A büntetőjog tisztán dogmatikus felfogását kritizálva az igazságosság szerepére hívja fel a

<sup>49</sup> DONDÉ-MATUTE i. m. 141.

<sup>50</sup> KARÁCSONY (2000) i. m. 30.

<sup>51</sup> BASSIOUNI i. m. 140-141.

<sup>52</sup> KOLLER, David S.: *The Nuremberg Legacy in Historical Development of Internaitonal Criminal Law*. In: BERGSMO, Morten – LING, CHEAH Wui and PING, YI (ed.): *Historical Origins of Internaitonal Criminal Law, Vol. 1*. Brussel, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2014, 595-596. Letöltve 2019. május 25-én weboldalról: <https://www.legal-tools.org/doc/f6903e/pdf/>

<sup>53</sup> ADÁNY Tamás Vince: *A Nemzetközi Büntetőbíróóság joghatósága: Előzmények, tendenciák és előfeltételek*. Budapest, Pázmány Press, 2014, 31. Letöltve 2019. május 25-én weboldalról: [http://real.mtak.hu/13960/1/adany\\_nemzetkozi\\_buntetobirosag\\_kefe\\_korr2.pdf](http://real.mtak.hu/13960/1/adany_nemzetkozi_buntetobirosag_kefe_korr2.pdf)

<sup>54</sup> MÉSZÁROS Ádám: A jog eredetének és a büntetés jogának egyes filozófiai alapkérdései. *Jog és Politikatudományi folyóirat*, 2007/1-2, 13.

figyelmet, mivel amennyiben csupán a törvény a jog, akkor a törvény mindent megtehet, így az igazságtalanságot is szentesítheti.<sup>55</sup>

„[...] *Én fölnéztem az est alól  
az egek fogaskerekére -  
csilló véletlen szálaiból  
törvényt szőtt a mult szövöszéke  
és megint fölnéztem az égre  
álmaim gözei alól  
s láttam, a törvény szövedéke  
mindig fölfeslik valahol. [...]*”<sup>56</sup>

## Irodalomjegyzék

### Könyvek, könyvrészek, tanulmányok

ÁDÁNY Tamás Vince: *A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága: Előzmények, tendenciák és előfeltételek*. Budapest, Pázmány Press, 2014. Letöltve 2019. május 25-én weboldalról: [http://real.mtak.hu/13960/1/adany\\_nemzetkozi\\_buntetobirosag\\_kefe\\_korr2.pdf](http://real.mtak.hu/13960/1/adany_nemzetkozi_buntetobirosag_kefe_korr2.pdf)

BASSIOUNI, M. Cherif: *Crimes Against Humanity, Historical Evolution and Contemporary Application*. Cambridge, University Press, 2011.

DE ZAYAS, Alfred-Maurice: *A nürnbergi per, 1945-1946*. In: DEMANDT, Alexander (szerk.): *A történelem nagy perei: törvény és hatalom* (ford. BOR Ambrus). Budapest, Holnap, 1993.

DIETZE, H. H.: *Naturrecht in der Gegenwart*. Bonn, 1936.

DONDÉ-MATUTE, Javier: *International Criminal Responsibility as a Founding Principle of International Criminal Law*. In: BERGSMO, Morten and BUIS, Emiliano J. (ed.): *Philosophical Foundations of International Criminal Law: Foundational Concepts*. Brussel, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2019. Letöltve 2019. május 25-én weboldalról: <http://www.toaep.org/ps-pdf/35-bergsmo-buis>

DR. HALMOSY Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződései*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Gondolat Könyvkiadó, 1983.

FRIVALDSZKY János: *Természetjog a XX. század első felében*. In: FRIVALDSZKY János: *TERMÉSZETJOG, Eszmetörténet* (szerk.: VARGA Csaba). Budapest, Szent István Társulat, 2001. Letöltve 2019. március 8-án weboldalról: [https://people.inf.elte.hu/fodtaai/anett\\_2/Termeszeti\\_jogeszmetortenet\(1\).pdf](https://people.inf.elte.hu/fodtaai/anett_2/Termeszeti_jogeszmetortenet(1).pdf)

GELLÉR Balázs: *A nemzetközi büntetőjog*. In: BUSCH Béla (szerk.): *Büntetőjog Általános Rész, Ötödik, hatályosított kiadás*. Budapest, HVG Orac Lap- és könyvkiadó Kft., 2010.

GYÖRFI Tamás: *A pozitívizmus-probléma*. In: BÓDIG Mátyás – GYÖRFI Tamás – SZABÓ Miklós (szerk.): *A Hart utáni jogelmélet alapproblémái*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2004.

HART, Herbert L. A.: *A jog fogalma* (ford. TAKÁCS Péter). Budapest, Osiris, 1995.

HART, Herbert L. A.: *Der Positivismus und die Trennung von Recht und Moral*. In: HOERSTER, Norbert (Hrsg.): *Recht und Moral: drei Aufsätze*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 1971.

HOFFMANN Tamás: *Nemzetközi büntetőjog*. In: KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László (szerk.): *Nemzetközi jog*. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2014.

KARÁCSONY András: *Jogfilozófia és társadalomelmélet*. Budapest, Pallas Stúdió, 2000.

---

<sup>55</sup> SZABÓ András: *Alkotmány és büntetőjog*. In: LAMM Vanda, DR. CSIZNER Ildikó (szerk.): *Van és legyen a jogban. Tanulmányok Peschka Vilmos 70 születésnapjára*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó-MTA Jogtudományi Intézet, 1999, 312.

<sup>56</sup> JÓZSEF Attila: *Eszmélet*. 1934. Letöltve 2019. május 25-én weboldalról: <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/jozsefa/eszmelet.htm>

- KOLLER, David S.: *The Nuremberg Legacy in Historical Development of International Criminal Law*. In: BERGSMO, Morten – LING, CHEAH Wui and PING, YI (ed.): *Historical Origins of International Criminal Law, Vol. 1*. Brussel, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2014. Letöltve 2019. május 25-én weboldról: <https://www.legal-tools.org/doc/f6903e/pdf/>
- KROKOVAY Zsolt: *Erkölc – Jog – Szabadság*. In: Cs. KISS Lajos: *Herbert L. A. Hart jogtudománya kritikai kontextusban*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014.
- MICHALCZYK, John J. (ed.): *Nazi Law: From Nuremberg to Nuremberg*. Bloomsbury Academic, 2017.
- STOLLEIS, Michael (translated by DUNLAP, Thomas): *A History of Public Law in Germany 1914-1945*. New York, Oxford University Press, 2004.
- SZABÓ András: *Alkotmány és büntetőjog*. In: LAMM Vanda, DR. CSIZNER Ildikó (szerk.): *Van és legyen a jogban. Tanulmányok Peschka Vilmos 70 születésnapjára*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó-MTA Jogtudományi Intézet, 1999.
- SZABÓ Imre: *A nürnbergi per és a nemzetközi büntetőjog*. Budapest, Officina, 1946.
- SZILÁGYI Péter: *Az elválasztási tétel Austin, Hart és a naiv Radbruch jogbölcseletében*. In: Cs. KISS Lajos: *Herbert L. A. Hart jogtudománya kritikai kontextusban*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014.
- TAKÁCS Péter: *A jogi pozitivizmus*. TAKÁCS Péter: *John Austin és a klasszikus analitikus iskola jogelmélete*. Budapest, 2010. Letöltve 2019. május 8-án weboldról: <http://real.mtak.hu/81420/1/a%20AUSTIN%20%202010%20a%20.pdf>
- TÓTH J. Zoltán: *A természetjog*. In: TÓTH J. Zoltán: *Jogelméleti alapok*. Budapest, Patrocinium, 2018.
- VARGA Csaba: *A jog és belső erkölcsisége*. In: VARGA Csaba: *A jog társadalomelmélete felé*. Budapest, 1999. Letöltve 2018. november 6-án weboldról: <http://mek.oszk.hu/15300/15303/15303.pdf>
- WASHINGTON, Ellis: *The Nuremberg trials: Last tragedy of the holocaust*. Lanham, University Press of America, 2008.
- WITTRECK, Fabian: *Nationalsozialistische Rechtslehre und Naturrecht, Affinität und Aversion*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2008.

### **Folyóiratcikkek:**

- BARETT, John: The Nuremberg Roles of Justice Robert H. Jackson, *Washington University, Global Studies Law Review*, Vol. 6, 2007.
- BÓDIG Mátyás: A jog és az erkölcs közötti viszony a konceptuális jogelmélet szempontjából. *Miskolci Jogi Szemle*, 2007/2. Letöltve 2019. május 2-án weboldról: [http://www.mjsz.unimiskolc.hu/200702/3\\_Bodig.pdf](http://www.mjsz.unimiskolc.hu/200702/3_Bodig.pdf)
- COWLES, Willard B.: Trials of War Criminals (Non-Nuremberg). *The American Journal of International Law*, Vol. 42, No. 2, Apr. 1948. Letöltve 2019. június 10-én weboldról: [https://www.jstor.org/stable/2193675?seq=1#metadata\\_info\\_tab\\_contents](https://www.jstor.org/stable/2193675?seq=1#metadata_info_tab_contents)
- FERENCZ, Benjamin B.: International Criminal Courts: The Legacy of Nuremberg. *Pace International Law Review*, Vol. 10, Iss. 1, June 1998. Letöltve 2019. május 25-én weboldról: <https://core.ac.uk/download/pdf/46711856.pdf>
- FILÓ Mihály: Radbruch naivitása. Herbert L. A. Hart a visszaható hatály tilalmáról. *Világosság*, 2010 tavasz. Letöltve 2019. május 3-án weboldról: [https://epa.oszk.hu/01200/01273/00056/pdf/Vilagossag\\_2010\\_tavasz\\_143-156.pdf](https://epa.oszk.hu/01200/01273/00056/pdf/Vilagossag_2010_tavasz_143-156.pdf)
- FULLER, Lon L.: Positivism and Fidelity to Law – A Reply to Professor Hart. *Harvard Law Review* 71/4.
- KARÁCSONY András: A jogászi érzület, természetjog vagy jogpozitivizmus? *Világosság*, 1994/11.

LOVIN, Clifford R.: Blut und Boden: The Ideological Basis of the Nazi Agricultural Program. *Journal of the History of Ideas*, Vol. 28, No. 2, Apr. - Jun. 1967. Letöltve 2019. június 10-én weboldalról: [https://www.jstor.org/stable/2708423?read-now=1&refreqid=excelsior%3A6c6f9b9ab8f497055b18c10cfbd4b75d&seq=1#page\\_scan\\_tab\\_contents](https://www.jstor.org/stable/2708423?read-now=1&refreqid=excelsior%3A6c6f9b9ab8f497055b18c10cfbd4b75d&seq=1#page_scan_tab_contents)

MERKL, Adolf: Einheit oder Vielheit des Naturrechts? *Österreichische Zeitschrift für Öffentliches Recht*, 1954.

MÉSZÁROS Ádám: A jog eredetének és a büntetés jogának egyes filozófiai alapkérdései. *Jog és Politikatudományi folyóirat*, 2007/1-2.

PAULSON, Stanley L.: Classical legal positivism at Nuremberg. *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 4, No. 2, 1975. Letöltve 2019. május 23-án weboldalról: [https://www.jstor.org/stable/2265160?seq=1#page\\_scan\\_tab\\_contents](https://www.jstor.org/stable/2265160?seq=1#page_scan_tab_contents)

POKOL Béla: Jog és morál. *AUSz: Forum Acta Juridica et Politica*, 2011/1. 2. Letöltve 2019. március 8-án weboldalról: [http://acta.bibl.u-szeged.hu/29292/1/juridpol\\_forum\\_001\\_002\\_109-155.pdf](http://acta.bibl.u-szeged.hu/29292/1/juridpol_forum_001_002_109-155.pdf)

POKOL Béla: Természetjog a társadalmi folyamatok pozitívalódása után, *Jogelméleti Szemle*, 2001/4. Letöltve 2019. május 4-én a Jogelmélet Szemle weboldaláról: <http://jesz.ajk.elte.hu/pokol8.html>

RADBRUCH, Gustav: Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht. *Süddeutsche Juristenzeitung*, Jahrg. 1, Nr. 5, August 1946.

SELLARS, Kristen: Imperfect Justice at Nuremberg and Tokyo. *European Journal of International Law*, Vol. 21, Iss. 4, Nov. 2010. Letöltve 2019. május 27-én weboldalról: <https://academic.oup.com/ejil/article/21/4/1085/418156#6183069>

TOMUSCHAT, Christian: The Legacy of Nuremberg. *Journal of International Criminal Justice* 4, 2006. Letöltve 2019. június 8-án weboldalról: <https://pdfs.semanticscholar.org/73dc/c55d3a1ccadf9f8bb2202e5739c9cfd982b8.pdf>

WILKINSON, Robert B.: The Nuremberg and Tokyo Trials: Another Step toward. *International Justice, American Bar Association Journal*, Vol. 35., No. 4., 1949.

WRIGHT, Quincy: Legal Positivism and the Nuremberg Judgment. *The American Journal of International Law*, Vol. 42, No. 2, Apr. 1948. Letöltve 2019. május 25-én weboldalról: [https://www.jstor.org/stable/2193683?seq=1#metadata\\_info\\_tab\\_contents](https://www.jstor.org/stable/2193683?seq=1#metadata_info_tab_contents)

### **Egyéb dokumentumok:**

JÓZSEF Attila: *Eszmélet*. 1934. Letöltve 2019. május 25-én weboldalról: <http://magyarirodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/jozsefa/eszmelet.htm>

MCKEOWN, Tessa: *Nuremberg: Procedural Due Process at the International Military Tribunal. Submitted for the LLB (Honours) Degree*. Victoria University of Wellington, 2013. Letöltve 2019. május 25-én weboldalról: [https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=2647780](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2647780).

MURRAY, Judah: *Natural Law and Legal Positivism in the Nuremberg Trials. Senior Honors Thesis*. Liberty University, 2014. Letöltve 2019. május 23-án weboldalról: <https://digitalcommons.liberty.edu/honors/428/>

*Trial of The Major War Criminals before The International Military Tribunal, Volume 1, Nuremberg, 14 November 1945 – 1 October 1946*. Nuremberg, 1947. Letöltve 2019. május 3-án weboldalról: [https://www.loc.gov/rr/frd/Military\\_Law/pdf/NT\\_Vol-I.pdf](https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_Vol-I.pdf)

### **Egyéb internetes hivatkozások:**

Faji törvények: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/background-and-overview-of-the-nuremberg-laws> és <https://encyclopedia.ushmm.org/content/hu/article/nuremberg-laws>

Londoni egyezmény: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtchart.as>

Moszkvai nyilatkozat: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/moscow.asp>

Nürnbergi perek: <https://www.history.com/topics/world-war-ii/nuremberg-trials> és  
[https://www.loc.gov/rr/frd/Military\\_Law/Nuremberg\\_trials.html](https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/Nuremberg_trials.html)  
Nürnbergi vádlottak:  
<http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/nuremberg/meetthedefendants.html> és  
<https://avalon.law.yale.edu/imt/count.asp>.  
Versailles-i békeszerződés: [http://www.grotius.hu/doc/pub/UPKVVT/2013-02-06\\_a-versailles-i-bekeszerzodes.pdf](http://www.grotius.hu/doc/pub/UPKVVT/2013-02-06_a-versailles-i-bekeszerzodes.pdf) és <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/must000002-0043.pdf>

**Lektorálta:** Dr. Tóth J. Zoltán, egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem